

Władysław Właźlak

Archiwum (Archi)diecezji Częstochowskiej

Prace Naukowe. Pedagogika 11, 253-261

2002

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ks. Władysław Właźlak

Archiwum (Archi)diecezji Częstochowskiej

1. Dzieje archiwum

Podczas działalności pierwszego biskupa częstochowskiego dra Teodora Kubiny archiwum jako instytucja diecezjalna nie funkcjonowało. Jedynie notariusz, a następnie kanclerz Kurii Biskupiej w Częstochowie sprawował opiekę nad dokumentami, które gromadzono w wyniku działalności kancelaryjnej. Dopiero katalog diecezjalny z 1947 r. wymienił notariusza Kurii Diecezjalnej jako tego, który pełnił jednocześnie obowiązki archiwariusza¹. Schematyzm z 1951 r. podał, iż w Kurii istniał referat do spraw archiwalnych². W następnych latach zostało wyodrębnione stanowisko archiwariusza³ wśród pracowników kurialnych, co zostało potwierdzone w katalogach z 1958 r.⁴ i 1968 r.⁵ Wydany w 1978 r. katalog diecezjalny wymienia wśród instytucji kurialnych Archiwum Diecezji Częstochowskiej⁶. W dwa lata później zmieniono nazwę na Archiwum Diecezjalne w Częstochowie. Ta nazwa przetrwała do 1992 r., kiedy na mocy bulli pap. Jana Pawła II *Totus Tuus Poloniae populus* zreorganizowano struktury administracyjno-terytorialne Kościoła katolickiego w Polsce. Wraz z powstaniem stolicy metropolitalnej w Częstochowie miejscowe archiwum kościelne zostało przemianowane na Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej⁷. W tym czasie niektóre publikacje oraz informator o archiwach w Polsce używały innej nazwy — Archiwum Metropolitalne w Częstochowie⁸. Nie znalazło to jednak potwierdzenia w katalogach archidiecezji częstochowskiej z 1993 r.⁹ oraz z 2000 r.¹⁰

Organizatorem archiwum był ks. dr Walenty Patykiewicz, który nominację na archiwariusza otrzymał w 1945 r. Po ustanowieniu Archiwum Diecezji Częstochowskiej został

¹ *Katalog kościołów i duchowieństwa diecezji częstochowskiej na rok 1947*, Częstochowa 1947, s. 11.

² *Katalog kościołów i duchowieństwa diecezji częstochowskiej na rok 1951*, Częstochowa 1951, s. 1.

³ W. Właźlak, *Dzieje diecezji częstochowskiej w okresie działalności biskupa Zdzisława Golińskiego (1951 - 1963)*, Kraków 2000, s. 160.

⁴ *Katalog kościołów i duchowieństwa diecezji częstochowskiej na rok 1958*, Częstochowa 1958, s. 21.

⁵ *Katalog kościołów i duchowieństwa diecezji częstochowskiej na rok 1968*, Częstochowa 1968, s. 31.

⁶ *Katalog kościołów i duchowieństwa diecezji częstochowskiej na rok 1978*, red. J. Związek, Częstochowa 1978, s. 47.

⁷ *Archidiecezja częstochowska. Katalog 1993*, red. J. Mielczarek, M. Mikołajczyk, Częstochowa 1993, s. 61.

⁸ *Archiwa w Polsce. Informator adresowy (stan z 30 czerwca 2000)*, Warszawa 2000, s. 66 – 67.

⁹ *Rocznik archidiecezji częstochowskiej 1993*, Częstochowa 1993, s. 14.

¹⁰ *Archidiecezja częstochowska. Katalog 2000*, red. J. Mielczarek, M. Mikołajczyk, Częstochowa 2000, s. 67.

pierwszym dyrektorem tej instytucji¹¹. Podczas jego działalności w archiwum pracowali: ks. dr Marceł Dewudzki, ks. Józef Michałowski, ks. dr Jerzy Wolny, ks. Jan Walicki i ks. dr Jan Związek. Po śmierci ks. Patykiewicza w 1980 r. opiekę nad archiwum sprawował ks. Związek, który w trzy lata później otrzymał nominację na dyrektora¹². Niebawem jednak przeszedł on do innej pracy. Jego następcą w 1987 r. został ks. dr Stefan Mizera¹³. W tym czasie zwiększyła się znacznie liczba osób korzystających z zasobu archiwalnego. Jednocześnie stan zdrowia ks. Mizery ciągle się pogarszał, dlatego arcybiskup metropolita częstochowski dr Stanisław Nowak w 1999 r. mianował ks. dra Władysława Właźlaka zastępcą dyrektora Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej¹⁴. Po śmierci ks. Mizery w 2002 r. nowym dyrektorem archiwum został ks. Właźlak.

Przez cały czas funkcjonowania archiwum istotnym czynnikiem było wygospodarowanie odpowiedniego lokalu na umieszczenie zasobów archiwalnych. Początkowo archiwum mieściło się w gmachu Kurii Diecezjalnej przy alei NMP w Częstochowie. Na początku lat sześćdziesiątych część akt została przeniesiona do budynku przy ul. 3 Maja 12 w Częstochowie. Tutaj jednak brakowało miejsca na pomieszczenie, gdzie można było urządzić pracownię dla korzystających z archiwum. Odpowiedni lokal do tego celu był w budynku przy ul. 3 Maja 6/8. Ten układ nie był wystarczająco dobry, gdyż archiwum było rozlokowane w trzech różnych budynkach. By zmienić tę niedogodność, cały zasób archiwalny na początku lat siedemdziesiątych ubiegłego stulecia został umieszczony w wieży bazyliki katedralnej przy ul. Krakowskiej 13/15 w Częstochowie. Nie było to jednak ostateczne rozwiązanie, gdyż w 1994 r. archiwum zostało przeniesione do nowo wybudowanego gmachu Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Częstochowskiej przy ul. Św. Barbary 41 w Częstochowie¹⁵.

Kilkakrotnie przenoszenie archiwum do różnych budynków było spowodowane ciągłym powiększaniem się zbiorów. Początkowo zasób archiwalny stanowiły akta personalne kapłanów, akta Konsystorza Generalnego Kieleckiego, Konsystorza Generalnego Włocławskiego oraz Konsystorza Generalnego Kaliskiego, przekazane przez władzę diecezjalną kielecką i włocławską. Jednostki archiwalne dotyczyły oczywiście parafii i klasztorów włączonych po 1925 r. do diecezji częstochowskiej. Istotne było przekazanie w 1952 r. z Archiwum Diecezjalnego we Włocławku dubletów wizytacji dziekańskich z przelomu XVIII i XIX w. W tym czasie pozyskano także akta Konsystorza Foralnego Piotrkowskiego oraz akta dziekana piotrkowskiego. Konieczne okazało się rozbić obydwu zespołu akt, gdyż ośrodki parafialne przynależały do różnych diecezji¹⁶. W następnych latach dokonano ekstradykcji akt, które przypadkowo znalazły się w archiwum częstochowskim.

¹¹ J. Związek, *Patykiewicz Walenty 1903 – 1980*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich 1918 – 1981*. red. L. Grzebień, Warszawa 1983, s. 615.

¹² Tenże, *Archiwum Diecezjalne w Częstochowie*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” (dalej: ABMK) 53 (1986), s. 47.

¹³ *Archidiecezja częstochowska. Katalog 1993*, s. 61.

¹⁴ *Akta personalne ks. Władysława Właźlaka*, Archiwum podręczne Kurii Metropolitalnej w Częstochowie braki sygn. — *Pismo arcybiskupa metropolity częstochowskiego odnośnie nominacji dotychczasowego proboszcza parafii św. Jadwigi Śląskiej ks. Władysława Właźlaka na zastępcę dyrektora Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej z dniem 21 listopada 1999 r.*

¹⁵ M. Dębowska, *Informator o archiwach Kościoła katolickiego w Polsce. Archiwa diecezjalne i archiwa kapituł katedralnych*, ABMK 64 (1995), s. 369.

¹⁶ J. Związek, *Inwentarz ksiąg konsystorskich i dziekańskich w Archiwum Diecezjalnym w Częstochowie*. „Ziemia Częstochowska” 20 (1993), s. 11 – 13.

a powinny być przechowywane w archiwach innych diecezji¹⁷. Jednocześnie nie zaprzestano gromadzenia innych akt przechowywanych w archiwach parafialnych. Chodziło o księgi metrykalne, których dotychczas udało się zgromadzić najstarsze egzemplarze, głównie XVII i XVIII w. Na przełomie 2000/2001 r. udało się zgromadzić w archiwum archidiecezjalnym księgi metrykalne z różnych archiwów parafialnych. Ich ilość była porównywalna z dotychczasowym stanem posiadania zasobu archiwalnego. Dotyczyły one głównie XIX w. Oprócz ksiąg metrykalnych udało się pozyskać także niektóre księgi konsystorskie, w tym kompletne archiwum kancelarii dziekana radomszczańskiego z czasów diecezji kujawsko-kaliskiej.

2. Zasób archiwalny

Dotychczas zgromadzony zasób archiwalny można podzielić na dwie zasadnicze grupy: księgi metrykalne oraz księgi konsystorskie, dziekańskie. Na szczególną uwagę zasługują także księgi wytworzone przez instytucje diecezjalne (częstochowskie) oraz akta personalne duchownych. Na początek zostanie zaprezentowany zespół akt ksiąg metrykalnych. Stanowią one część zespołu akt parafialnych. Początkowo zgromadzono najstarsze księgi metrykalne z terytorium byłej diecezji częstochowskiej. Najstarsza księga tego typu pochodzi z 1581 r. — *Metrices [copulatorum] ecclesiae Sancti Martini conventualis in Clobuczko dioecesis Cracoviensis venerabilis domini Adamo pro tunc praeposito*¹⁸. Zaledwie kilka lat młodszą jest księga metrykalna z parafii Jedlno w dekanacie brzeźnickim. Tytuł księgi wyraźnie wskazuje, iż arcybiskup gnieźnieński Stanisław Karnkowski nakazał duchowieństwu prowadzenie ksiąg metrykalnych¹⁹. Istotne także było, iż księgi metrykalne posiadały odpowiednie wzory, według których prowadzono w nich odpowiednie wpisy. Należało do nich podanie imienia, nazwiska, daty, miejsca — wszystko to dotyczyło osób wypełniających praktyki religijne — oraz dane personalne duchownego spełniającego czynności kościelne. Zapisy na ten temat zawierają księgi metrykalne parafii Borowno z przełomu XVIII i XIX w.²⁰

Zgromadzenie najstarszych ksiąg metrykalnych z terytorium diecezji częstochowskiej wynikało z tego, iż wcześniej nie uczyniły tego władze następujących diecezji: gnieźnieńskiej, krakowskiej i wrocławskiej. Dopiero w pierwszych latach po zakończeniu II wojny światowej z inicjatywy ks. dra Walentego Patykiewicza udało się przejąć księgi metrykalne z archiwów parafialnych. Wiele zrozumienia dla tej inicjatywy okazał ówczesny biskup częstochowski prof. dr hab. Zdzisław Goliński²¹. Dzięki tym wysiłkom w Kurii Diecezjalnej zgromadzono 453 jednostek archiwalnych. Niestety nie były to wszystkie księgi metrykalne przechowywane w archiwach parafialnych²².

¹⁷ W. Patykiewicz, *Powstanie Archiwum Diecezjalnego w Częstochowie*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” (dalej: CzWD), 43 (1969), s. 92 – 93.

¹⁸ *Metrices [copulatorum] ecclesiae Sancti Martini conventualis in Clobuczko dioecesis Cracoviensis venerabilis domini Adamo pro tunc praeposito*, Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej (dalej: AACz) sygn. III 202.

¹⁹ *Liber metricarum ecclesiae parochialis in Jedlno*, a) *Metrica baptisatorum ex mandato illustrissimi domini, domini Stanislai Karnkowski Dei gratia archiepiscopi Gnesnensis, lagati nati, prmqve Regni Poloniae principis anno salutis per Christum restituae milesimo quingentesimo monagesimo*, AACz sygn. III 175.

²⁰ [Księgi metrykalne parafii Borowno z lat 1736 – 1813], AACz sygn. III 38 do III 44.

²¹ Z. Goliński, *O formowaniu materiałów do historii diecezji*, CzWD 33 (1959), s. 91 – 94.

²² J. Związek, *Ks. prałat dr Walenty Patykiewicz (1903 – 1980)*, ABMK 43 (1981), s. 262 – 263.

Kolejnym impulsem do gromadzenia pozostałych ksiąg metrykalnych było podjęcie mikrofilmowania tychże ksiąg na przełomie 2000/2001 r. Okazało się, że część zmikrofilmowanych ksiąg wcześniej wypożyczonych do tego celu z archiwów parafialnych została przekazana przez rządów parafii do Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej. Całą operację zainicjował ks. dr Władysław Właźlak, ówczesny zastępca dyrektora archiwum. Należy zaznaczyć, iż proboszczowie okazali wiele zrozumienia dla tej akcji. Dzięki obopólnym wysiłkom archiwum wzbogaciło się o 771 nowych jednostek archiwalnych²³. Ponadto skompletowano zbiór mikrofilmów ksiąg metrykalnych przechowywanych w archiwum (453 + 771) oraz pozostałych ksiąg, które nadal pozostają w archiwach parafialnych²⁴. W tym miejscu wyrażam serdeczne podziękowanie rządcom parafii za okazaną życzliwość w prowadzeniu tej działalności.

Oprócz dawnych akt metrykalnych, których zbiory poszczególnych parafii kończą się na pierwszych latach XX stulecia, w archiwum archidiecezjalnym przechowywane są najnowsze księgi metrykalne. Jedynie księgi metrykalne parafii św. Barbary w Częstochowie kończą się na 1924 r. Brak jest natomiast ksiąg z okresu międzywojennego i z czasów okupacji hitlerowskiej. Dopiero od 1945 r. w archiwum gromadzono duplikaty ksiąg metrykalnych, które w tym czasie były systematycznie uzupełniane w związku z wszelkimi zmianami wprowadzonymi w księgach chrztów i małżeństw. W tym czasie zbiory systematycznie się powiększały w związku ze zwiększającą się liczbą parafii, głównie po 1980 r. Należy zaznaczyć, iż zbiory tychże ksiąg metrykalnych podobnie jak i te najstarsze dotyczą terenu dawnej diecezji częstochowskiej, która obejmowała znaczną część obecnej diecezji sosnowieckiej, czyli Zagłębie Dąbrowskie oraz okolic Wieruszowa obecnie należących do diecezji kaliskiej²⁵.

Analogiczny stan posiadania zasobu archiwalnego dotyczy akt biskupich, konsystorskich i dziekańskich. W pierwszej kolejności w latach pięćdziesiątych ubiegłego stulecia przejęto kilka jednostek archiwalnych pochodzących z kancelarii biskupiej we Włocławku. Dotyczyły one zarządzeń biskupich ogólnodiecezjalnych. O wiele bogatsze są zasoby ksiąg konsystorskich, które zostały wytworzone przez kilka różnych kancelarii prowadzonych przez te urzędy. Na szczególną uwagę zasługują księgi konsystorskie uformowane przez urzędy oficjalów z terenu diecezji kujawsko-kaliskiej w latach 1819 – 1918²⁶. Do nich należy zaliczyć przede wszystkim księgi Konsystorza Generalnego Kaliskiego, który rozpoczął swoją działalność w połowie 1819 r. na bazie wcześniej funkcjonującego konsystorza okręgowego w tymże mieście. Ostatnie akta konsystorza generalnego pochodzą z połowy lat osiemdziesiątych XIX w., kiedy ów konsystorz został zdegradowany do roli okręgowego i poddany władzy Konsystorza Generalnego Włocławskiego²⁷. Zarządze-

²³ W. Właźlak, *Inwentarz ksiąg metrykalnych Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej*, Częstochowa 2002, ss. 102, (mps u autora)

²⁴ *Katalog mikrofilmów ksiąg metrykalnych Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej oraz archiwów parafialnych — sporządzony niealfabetycznie według kolejności mikrofilmowania*, Częstochowa 2002, ss. 181 (mps AACz).

²⁵ R. Nir, *Informator o archiwach, bibliotekach i muzeach kościelnych w Polsce*, „Chrześcijaństwo w Świecie” 9 (1977), nr 54/6, s. 64 – 65.

²⁶ Większość literatury historycznej odnośnie do Konsystorza Generalnego Kaliskiego i Konsystorza Okręgowego Piotrkowskiego podaje, iż wytworzyły one pierwsze akta już w 1818 r. Niestety, pierwsze pisma z tych konsystorzów pochodzą dopiero z następnego roku, gdyż wtedy faktycznie rozpoczęły swoją działalność.

²⁷ W. Właźlak, *Konsystorze generalne w diecezji kujawsko-kaliskiej (1819 – 1918)*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” (dalej: CzST) 29 (2001), s. 246 n.

nia tego ostatniego konsystorza zostały wytworzone przez urząd oficjałski, aż do ostatnich lat jego istnienia. Jednak w wielu aktach wpięte są zarządzenia konsystorza wrocławskiego z wcześniejszego okresu, kiedy istniał jeszcze Konsystorz Generalny Kaliski. Chodziło o lata po roku 1857, gdy biskup Michał Jan Marszewski na stałe zaczął rezydować we Wrocławku²⁸ i skąd przesyłał wszelkie zarządzenia z pośrednictwem miejscowego konsystorza.

Najliczniejszy zbiór ksiąg konsystorskich przechowywanych w Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej został wytworzony przez kancelarię oficjała piotrkowskiego. Oficjał ten posiadał uprawnienia konsystorza okręgowego i do 1885 r. był podporządkowany Konsystorzowi Generalnemu Kaliskiemu. W następnych latach, aż do czasu likwidacji konsystorza w 1918 r. konsystorz piotrkowski został podporządkowany Konsystorzowi Generalnemu Wrocławskiemu. Przez cały ten czas funkcjonowała kancelaria konsystorska, która początkowo mieściła się w Kamięńsku, następnie w Łasku, a ostatecznie została zlokalizowana w Piotrkowie Trybunalskim²⁹. Akta wytworzone przez ten konsystorz liczą ponad 100 jednostek archiwalnych.

Działalność obydwu wspomnianych konsystorza — kaliskiego i piotrkowskiego, była związana z Konsystorzem Generalnym Łowickim, którego zarządzenia zostały wpięte do akt piotrkowskich. Zarządzenia wytworzone przez kancelarię tegoż konsystorza pochodzą głównie z przełomu XVIII i XIX stulecia, choć można spotkać starsze pisma pochodzące z początku XVIII w.³⁰ Większość pism konsystorza łowickiego związana była z likwidacją po upadku Rzeczypospolitej konsystorza funkcjonujących na południowych krańcach archidiecezji gnieźnieńskiej. Chodzi o dokumenty, które w tym czasie oficjał łowicki przesyłał do dekanatów — brzeźnickiego, radomszczańskie, tuszyńskiego i kilku parafii dekanatu woborskiego. Ostatnie zarządzenia pochodzą z kwietnia 1819 r. Już w kilka tygodni później rozpoczął działalność Konsystorz Generalny Kaliski, gdzie zostały przeniesione zasoby aktowe z Łowicza³¹.

Innym urzędem oficjałskim, którego akta zachowały się w archiwum archidiecezjalnym, był Konsystorz Foralny w Radomsku. Rozpoczął on działalność na początku XVII w.³² i obejmował swoim zasięgiem dekanat brzeźnicki i radomszczański. Akta tegoż konsystorza kończą się po ostatnim rozbiórze Polski³³. Mimo tego faktu, w niektórych pismach pojawiają się wzmianki o konsystorzu radomszczańskim w późniejszych latach.

²⁸ [S. Chodyński], *Wspomnienia pośmiertne o śp. biskupie kujawsko-kaliskim Michale Marszewskim*, „Przegląd Katolicki” 48 (1867), s. 755 – 764; *Polski Słownik Biograficzny*, t. 20. Wrocław 1975, s. 74.

²⁹ W. Właźlak, *Organizacja oficjałatu foralnego piotrkowskiego w latach 1819 – 1918*, CzST 28 (2000), s. 286 n.

³⁰ *Archivum ecclesiae tam Mykanoviensis quam Czykarczoviensis, in quo omnia Jura Munimenta Inventaria tam Sacra Suppellectilis, quam provana reperintur per me Reverendum Andream Franciscum Banaszewicz ejusdem Ecclesia Curatum anno Domini 1750. Comparatum*, AACz sygn. II 425, k. 2 — *Opisanie kościoła parafialnego mykanowskiego starego i nowego z 1725 r.*

³¹ *Rozporządzenia władz diecezjalnych*, AACz sygn. II 416, s. 81 – 84 — *Pismo Andrzeja Bogorii Wollowicza nominata biskupa i administratora diecezji kaliskiej, orderów Orła Białego, świętego Aleksandra Newskiego i świętego Stanisława kawaler. W Warszawie dnia 1 stycznia 1819 r.*

³² *Catalogus ecclesiarum et utriusque cleri tam saecularis quam regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calisiensis pro anno Domini 1878, Varsaviae 1877*, s. 94.

³³ *Acta Consistorii Radomscensis. Sub Illustrissimo & Rndmo Ignatio Saryusz, a Kozierogi Kozierowski Dei & Apostolice Sedi Gratia Episcopo Adratensi preposito praelato Mstoviensi officiali decanatum Radomscen & Brzeznicen inchoata Anno a nativitate Christi Judicis vivorum & mortuorum MDCCCLXIII [1763 – 1787]*, AACz sygn. V 504, ss. 425.

Podobnie wyglądała sprawa akt konsystorza okręgowych zlokalizowanych na północno-zachodnich obszarach byłej diecezji krakowskiej. Chodzi o szcztkowe pisma dotyczące oficjalatu pilickiego, które były wpięte w różnych aktach. Konsystorz ten miał powstać na początku XVII w. Jednak w archiwum zachowały się jedynie pisma z ostatnich lata jego działalności tuż przed upadkiem Rzeczypospolitej³⁴. W podobny sposób należy potraktować problem akt oficjalatu okręgowego siewierskiego, zwanego Komisariatem Siewierskim, który został utworzony w 1799 r.³⁵ Formalnie zlikwidowano go w 1811 r. W tym czasie jego szef ks. dr Marcin Siemieński w imieniu władzy diecezjalnej we Wrocławiu przysyłał pisma do podległych mu dziekanów. Zachowały się akta dziekana częstochowskiego, w których regularnie występują zarządzenia komisarza siewierskiego³⁶. Z tego okresu zachowały się też kompletne akta Nowego Śląska. W następnych latach tereny te przeszły po zarząd Konsystorza Generalnego Krakowskiego, co potwierdzają wytworzone z tego czasu akta sygnowane podpisem oficjła krakowskiego. Ostatni dokument konsystorski do dziekana częstochowskiego został przesłany w marcu 1819 r.³⁷

Od tego momentu po rozgraniczeniu diecezji w Królestwie Polskim dekanat częstochowski wszedł w skład oficjalatu piotrkowskiego, zaś pozostały obszar Komisariatu Siewierskiego podlegał władzy Konsystorza Generalnego Kieleckiego. Akta wytworzone przez kancelarię tegoż konsystorza nosiły swoisty tytuł *Akta Konsystorza Generalnego w części diecezji krakowskiej w Królestwie Polskim tyjące się kościoła...*, lub też *Akta Konsystorza Generalnego Kieleckiego tyjące się parafii...*³⁸. Ta różnorodność związana była z przemianami związanymi z przynależnością diecezjalną konsystorza kieleckiego.

Oprócz wyżej wymienionych ksiąg konsystorskich w podobny sposób zostały wytworzone akta przez kancelarie dziekańskie. Zaliczyć do nich należy księgi następujących dziekanów: będzińskiego, częstochowskiego, krzepickiego, piotrkowskiego, radomszczańskieo, tuszyńskiego, siewierskiego, wieluńskiego i wieruszowskiego. Niektóre akta uległy zniszczeniu, co wynikało z niewłaściwego ich przechowywania. W wyniku działań wojennych spaleni uległy akta dziekana krzepickiego w Działoszynie. Mimo to szcztkowe pisma kancelarii dziekana krzepickiego udało się zachować w archiwum archidiecezjalnym. Struktura akt dziekańskich była następująca: zarządzenia władzy diecezjalnej i państwowej, pisma konsystorskie, dziekańskie — dotyczące duchowieństwa dekanalnego, kongregacji, wydanych kurend, a następnie sporządzone były akta dotyczące parafii. Do najliczniejszych akt dotychczas zaliczano księgi dziekana brzeźnickiego i częstochowskiego. Jednak w ostatnim czasie udało się zgromadzić kompletne archiwum wytworzone przez kancelarię dziekana radomszczańskieo. Na prośbę ks. dra Władysława Wlazlaka proboszcz parafii św. Lamberta w Radomsku ks. prałat Marian Jezierski przekazał cały wspomniany zespół akt do archiwum archidiecezjalnego. W tym miejscu wyrażam serdeczne podziękowanie ks. Prałatowi za tę postawę.

³⁴ *Inwentarz parafii Koziegłowy*, AACz sygn. II 447, s. 109 – 113 — *Dekret reformacyjny z 1 XII 1784 r. wydany w pilicy przez [ks.] Antoniego Franciszka Dunin Kozickiego prepozyta i oficjła pilickiego, delegata biskupiego, wizytatora generalnego*.

³⁵ B. Kumor, *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej (1772 – 1918)*, Kraków 1980, s. 509 – 510.

³⁶ *Okólniki dziekana częstochowskiego 1799 – 1806*, AACz sygn. II 259.

³⁷ *Akta dziekana częstochowskiego z okresu diecezji krakowskiej i kujawsko-kaliskiej 1816 – 1819*, AACz sygn. II 260, k. 46.

³⁸ J. Związek, *Archiwum Diecezjalne w Częstochowie...*, s. 45.

Oprócz wyżej wspomnianych akt w Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej znajdują się księgi brackie, rejestry, oblaty, kopiarze, szczątkowe akta kolegiaty wieluńskiej, księgi wójtowskie i inne, które dotychczas nie zostały omówione szerzej w inwentarzach czy katalogach. Wśród nich m.in. kopiarze: z Sączowa (od 1224 r.), z Koziegłów (od 1516 r.), z Brzeźnicy (od 1440 r.), z Popowa (od 1577 r.), z Krzepic (z XIX w.), z Wielunia (z lat 1359 – 1636), z Przystajni (od 1598 r.), z Radomska (od 1506 r.), z Wielgomłyn (z lat 1457 – 1745, 1746 – 1813). Zachowała się także księga miejska Bolesławca k. Wielunia z lat 1606 – 1671 oraz księga konfraterni prasalskiej Bolesławca (1788 – 1801). Podobna księga dotycząca konfraterni św. Anny z lat 1602 – 1617 pochodzi z parafii Borowno. Cenną pozycję stanowią księgi wójtowskie z lat 1599 – 1679, 1778 – 1808, tym bardziej że księgi miejskie Częstochowy przechowywane w Archiwum Akt Dawnych uległy zniszczeniu w czasie powstania warszawskiego. Należy nadmienić, iż zachowały się jedynie wypisy z tychże ksiąg — uwierzytelnione i poświadczone oryginalnymi podpisami i czasem pieczęciami, o czym pisał ks. dr Stefan Mizera³⁹.

Wśród najnowszych pozycji archiwalnych wyróżnia się zespół akt — *Stowarzyszenia Katolickie z lat 1925 – 1950*. Dotyczą one zagadnień duszpasterstwa wojskowego, szkolnictwa parafialnego, Krucjaty Eucharystycznej, Związku Sodalicii Mariańskiej, Stowarzyszenia Robotników Chrześcijańskich, Stowarzyszenia Wychodźców Polskich, Instytutu Wyższej Kultury Religijnej, Katolickiego Stowarzyszenia Dobroczynności „Caritas”, Akcji Katolickiej i Gimnazjum Biskupiego w Wieluniu⁴⁰. Kontynuacją wyżej wspomnianych pozycji archiwalnych są sprawozdania z działalności duszpasterskiej poszczególnych parafii posegregowane według dekanatów. Akta te są kompletne i dotyczą lat 1948 – 1983⁴¹.

Cenną pozycję archiwum archidiecezjalnego stanowi zespół akt personalnych duchowieństwa diecezjalnego. Dotyczą one zmarłych kapłanów przed II wojną światową, którzy wcześniej pracowali w diecezji częstochowskiej. Przedłużeniem tychże akt jest zbiór dotyczący martyrologium kapłanów częstochowskich z okresu okupacji hitlerowskiej. Cały zespół stanowi 370 jednostek archiwalnych⁴². Na szczególną uwagę w zasobach archiwum zasługują schematyzy diecezjalne, które zawierają zarówno rubrycele, jak i katalogi diecezjalne. Dotyczą one diecezji polskich z okresu staropolskiego oraz z czasów niewoli narodowej, kiedy wydawane były we wspólnej pozycji książkowej. Bardziej kompletne schematyzy diecezji polskich pochodzą z czasów po odzyskaniu niepodległości, kiedy katalogi wydawane były oddzielnie od rubrycel⁴³.

Do ważnych pozycji archiwalnych należą mikrofilmy. W 1959 r. Archiwum Diecezjalne w Częstochowie, jako pierwsze w Polsce, po odpowiednim przygotowaniu inwentarzy i wykazów zostało zmikrofilmowane w Bibliotece Narodowej w Warszawie. Kolejna akcja o podobnym charakterze została podjęta w czterdzieści lat później. Na przełomie

³⁹ S. Mizera, *Materiały do dziejów Częstochowy. Księgi wójtowskie z lat 1599 – 1679, 1778 – 1808*, [w:] *Almanach Częstochowy*, red. M. Botorek, A. Chojnowski, J. Sętowski, Częstochowa 1988, s. 8 – 25; Tenże, *Wypisy z ksiąg miejskich Częstochowy*, [w:] *Almanach Częstochowy*, red. M. Botorek, A. Chojnowski, J. Sętowski, Częstochowa 1999, s. 9 – 50.

⁴⁰ M. Dębowska, *Informator o archiwach Kościoła katolickiego w Polsce*, s. 369.

⁴¹ Oprócz sprawozdań ze stanu parafii zawierają one pomoce duszpasterskie wykorzystywane przez duchownych. Akta te nie posiadają sygnatur.

⁴² Akta te nie są kompletne, gdyż brakuje w nich akt kilkunastu kapłanów, którzy pracowali w diecezji częstochowskiej.

⁴³ Do najcenniejszych należy katalog archidiecezji gnieźnieńskiej z lat 1808 – 1817 oraz schematyzy diecezji kujawsko-kaliskiej z lat 1821 – 1918.

2000/2001 r. zmikrofilmowano księgi metrykalne przechowywane w Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej oraz pozostałe księgi metrykalne przechowywane w archiwach parafialnych⁴⁴.

3. Informatory o zasobie archiwalnym

Informatory dotyczące zasobu Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej nie są liczne, dlatego wśród nich umieszczone zostały artykuły źródłoznawcze oparte o materiał, który nie był dotychczas publikowany. Wspomniany był już artykuł ks. dra Stefana Mizery dotyczący ksiąg wójtownskich Częstochowy. Tenże autor opublikował także artykuł odnośnie do materiałów kartograficzno-statystycznych do dziejów regionu częstochowskiego. Podobne artykuły opublikował ks. prof. Jan Związek, które omawiały problematykę ksiąg metrykalnych oraz szkolnictwa elementarnego. Najnowsze badania nad zasobem archiwalnym przeprowadził ks. dr Władysław Właźlak, który opublikował dokumenty źródłowe dotyczące ustanowienia Konsystorza Foralnego Piotrkowskiego. Poniżej zostanie podany spis publikacji informujących o zasobie archiwalnym Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej. Należy jednak podkreślić, iż niektóre informatory zdezaktualizowały się w związku z włączeniem do dotychczasowych zasobów kolejnych partii materiałów archiwalnych. Dotyczy to przede wszystkim inwentarza ksiąg metrykalnych oraz ksiąg konsystorskich i dziekańskich. Obok dawnych inwentarzy podano także maszynopisy niepublikowanych jeszcze następujących katalogów: ksiąg metrykalnych oraz ksiąg konsystorskich i dziekańskich.

1. W. Patykiewicz, *Powstanie Archiwum Diecezjalnego w Częstochowie*. „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 43 (1969), s. 91 – 94.
2. J. Związek, *Zbiór łacińskich ksiąg metrykalnych w Archiwum Diecezjalnym w Częstochowie*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 3 (1975), s. 115 – 132.
3. R. Nir, *Informator o archiwach, bibliotekach i muzeach kościelnych w Polsce*, „Chrześcijanin w Świecie” 9 (1977), nr 54/6, s. 64 – 65.
4. J. Związek, *Inwentarz łacińskich ksiąg metrykalnych Archiwum Diecezjalnego w Częstochowie*, Lublin 1978, ss. 196.
5. S. Librowski, *Archiwa Kościoła katolickiego w Polsce*, [w:] *Encyklopedia katolicka*. t. 1, Lublin 1985, kol. 880.
6. J. Związek, *Archiwum Diecezjalne w Częstochowie*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 53 (1986), s. 43 – 56.
7. J. Związek, *Inwentarz ksiąg konsystorskich i dziekańskich w Archiwum Diecezjalnym w Częstochowie*, „Ziemia Częstochowska” 19 (1993), ss. 115.
8. J. Związek, *Stan badań nad księgami metrykalnymi w diecezji częstochowskiej*, „Zeszyty Historyczne Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie” 1 (1993), s. 51 – 68.
9. S. Mizera, *Materiały kartograficzno-statystyczne do dziejów regionu częstochowskiego na początku XIX wieku*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 23 – 24 (1995/1996). s. 353 – 388.

⁴⁴ W tym miejscu autor wyraża serdeczne podziękowanie rządcom parafii za wykazane zrozumienie z racji udostępnienia ksiąg metrykalnych do mikrofilmowania.

10. J. Związek, *Szkolnictwo elementarne*, [w:] *Teksty źródłowe do dziejów regionu częstochowskiego*, red. J. Zakrzewski, Częstochowa 1996, ss. 57.
11. S. Mizera, *Materiały do dziejów Częstochowy. Księgi wójtowskie z lat 1599 – 1679, 1778 – 1808*, [w:] *Almanach Częstochowy*, red. M. Botorek, A. Chojnowski, J. Sętowski, Częstochowa 1998, s. 8 – 25.
12. S. Mizera, *Wypisy z ksiąg miejskich Częstochowy*, [w:] *Almanach Częstochowy*, red. M. Botorek, A. Chojnowski, J. Sętowski, Częstochowa 1999, s. 9 – 50.
13. W. Właźlak, *Organizacja oficjalatu foralnego piotrkowskiego w latach 1819 – 1918*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 28 (2000), s. 279 – 308.
14. W. Właźlak, *Konsystorze generalne w diecezji kujawsko-kaliskiej (1819 – 1918)*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 29 (2001), s. 243 – 258.
15. W. Właźlak, *Ustanowienie Konsystorza Foralnego Piotrkowskiego w diecezji kujawsko-kaliskiej w świetle dokumentów źródłowych Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej*, „Zeszyt Naukowy Wydziału Administracyjno-Prawnego Akademii Polonijnej w Częstochowie” 1 (2002), s. 121 – 135.
16. W. Właźlak, *Inwentarz ksiąg metrykalnych Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej*, Częstochowa 2002, ss. 102 (mps u autora).
17. W. Właźlak, *Inwentarz ksiąg konsystorskich i dziekańskich Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej*, Częstochowa 2002, ss. 235 (mps u autora).
18. *Katalog mikrofilmów ksiąg metrykalnych przechowywanych w Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej oraz w archiwach parafialnych — sporządzony niealfabetycznie według kolejności mikrofilmowania*, Częstochowa 2002, ss. 181 (mps w AACz).

4. Zakończenie

Podsumowując, należy podkreślić, iż zgromadzone zbiory Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej w ostatnich latach uległy znacznemu powiększeniu. Dotyczyło to ksiąg metrykalnych, konsystorskich i dziekańskich. Istotny dla bezpieczeństwa przechowywanych akt okazał się fakt, iż zmikrofilmowano zespół ksiąg metrykalnych przechowywanych w archiwum archidiecezjalnym oraz tychże ksiąg przechowywanych w archiwach parafialnych. Polepszyły się znacznie warunki lokalowe, gdyż obecnie siedziba archiwum mieści się w gmachu Wyższego Seminarium Archidiecezji Częstochowskiej. Sale przeznaczone na ten cel są o odpowiednim standardzie, a także mogą pomieścić kolejne zbiory, które zostaną w przyszłości tutaj zgromadzone. Ponadto w ostatnich latach wzrosła liczba opublikowanych inwentarzy zbiorów archiwum archidiecezjalnego. Przygotowane są nowe katalogi, które w najbliższym czasie ukażą się na rynku wydawniczym.